Zalai Károly

Arnold Pressburger filmet néz

1951. február 17. volt. Arnold Pressburger, egyre nagyobb elégedetlenséggel, a stúdió hátteréből figyelte, ahogy Peter Lorre, az egykori Löwenstein Laci, a rendezői székben pöffeszkedve, azt magyarázta szélesen gesztikulálva a kollégáinak, hogyan értelmezzék a sorra kerülő jelenetet. Akár hogy is mutogat, látszik rajta, hogy nem ért hozzá. Micsoda égés, gondolta Pressburger, és a halom kidobott pénz járt az eszében. Nem sok filmmel bukott, de ezzel, aminek végül *Az elveszett* címet adták, nagyot fog. Miért ment bele? Ezt jó ideig maga se tudta, de aztán szép lassan, főként a Löwensteinnel történt beszélgetései után kiderült számára, hogy körülbelül ugyanaz a homályos indíték vezette mindkettőjüket, amikor nekiálltak ennek a filmnek: a bosszú, vagyis hat évvel a háború után tükröt szerettek volna tartani a németek orra elé. Nesze, nézzétek, mit tettek velünk, zsidókkal. Persze finoman akarták lenyomni a torkukon a keserű pirulát, hogy ne taglózza őket le a múltjukkal történő szembenézés. Azt szerették volna elérni, hogy a mesteri képsorok révén, hosszan szenvedjenek majd a bűneikért. De sajnos rossz a forgatókönyv, dilettáns a rendezés, és a színészek játéka is csapnivaló. Azonnal látszik Lorrén, hogy ez az első rendezése. Lehet, hogy jó színész, de a többieket nem tudja irányítani, türelmetlen és gyakorta durva. Ugyanakkor a hangulatai irányítják, sokszor éppen akkor elnéző, amikor keményen az asztalra kellene csapni. Szinte minden színészről sugárzik, hogy nem érzi jól magát a szerepében. Szájbarágós és végtelenül unalmas a cselekmény, Pressburger most már tisztán látta ezt. És úgy vélte, hogy a film legföljebb óvodások számára jár majd némi tanulsággal. Hiába hal meg a végén szinte mindenki, nincs katarzis. A nézők valószínűleg azzal a kellemetlen érzéssel fognak hazamenni, hogy becsapták őket. És talán csak egy-kettőt fog kínozni némi lelkiismeret-furdalás. De ezt valószínű magukba fojtják, s a lehető leghamarabb el fogják felejteni a filmet. Majd ásítgatnak, esetleg másokra mutogatnak, és eszükbe sem jut, hogy nekik is részük lehetett az ábrázolt rémségekben. Pressburgernek amúgy is az volt a véleménye, hogy a görög tragédiák kora lejárt. A bűnösök az elmúlt évszázadokban csak a legritkább esetben kapták meg jól megérdemelt büntetésüket, az istenek ugyanis már rég magára hagyták az emberiséget. Csak néhány kiöregedett párka bíbelődik a földlakókkal, de mivel remeg a kezük, süketek és rosszul látnak, a legritkább esetben töltik be szerepüket a sorsfonalak. A ma

nézője, amikor lemegy a függöny, egyébként is nem a híres megtisztulásra, hanem inkább egy pofa sörre vágyik. És elsősorban felejteni akar. Van is mit! Gázkamrák, romhalmazzá bombázott városok, mindent ellepő mocsok, erőszak, nyüszítő félelem, rothadás; azt a picinyke morált, amit egy vékonyka réteg őrzött magában, csizmás lábak taposták sárba. Évtizedekbe telik, amíg eltűnnek a sebhelyek, s gyógyító feledés homálya telepedhet az emberiségre. Nincs abban semmi különös, vallotta be magának Pressburger, hogy az emberek nem akarnak a múlttal foglalkozni. Túléltük, kész, nézzünk bizakodva a jövőbe. Ez a normális alapállás. Ezzel Pressburger is tisztában volt. Ha nem irtották volna ki a fél családját, akkor nyilván ő is így vélekedne. Akik meg most születnek, úgy sem tudják átérezni, milyen is a csontig hatoló borzalom. Ő meg Lorre viszont úgy döntöttek, hogy fölhánytorgatják a múltat. És talán csak azért, döbbent rá pár napja, mert ők gyáván elmenekültek, és azután biztonságos távolságból, és ölbe tett kézzel figyelték, hogy pár kilométerrel arrébb meztelenre vetkőztetik, s elégetik milliónyi hittársukat. Pressburger szeme előtt hirtelen szürke karikák tűntek föl, s valahogy úgy érezte, hogy fölszívódtak az agyába. Rosszul volt és izzadt. Az egyik asszisztenstől kért egy pohár vizet, visszahúzódott egy sötét sarokba, s ott kortyolgatta. Itt aztán picit megnyugodott, s minden erejével azon volt, hogy elhessegesse kellemetlen gondolatait, amelyek napok óta kísértették, bárhogy is küzdött ellenük. Két kis szerencsétlen zsidó, azok vagyunk, morogta. Ő meg talán plusz még azért is bosszút akar állni, mert amikor elvették a filmgyárát, szó nélkül elpucolt. Tudta, hogy Löwenstein nagyjából ugyanebben az időszakban lépett olajra, először Párizsban, majd Londonban húzta meg magát, aztán áthajózott Amerikába, ahol ő is landolt végül. De neki, ellentétben Löwensteinnel, nem jött be ez a túra, mert valahogy nem tudta eltalálni az amerikai közönség ízlését. Talán azért, mert nincs is ízlésük, gondolta végül keserűen, s irigykedve figyelte a barátját, aki bár igen rosszul beszélt angolul, valahogy mégis fölevickélt a csúcsra. Talán azért is, mert mindig megérezte, kihez kell dörgölőzni. Például szívós munkával fölkutatta az összes nagynevű menekültet, Billy Wildert, Fritz Langot, Marlene Dietrichet, Feuchtwangert, Bertold Brechtet, vagy például Josef von Sternberget, s velük együtt kesergett, persze nagy hangon, hogy milyen rettenetes dolgok történnek odaát a jó öreg Európában. Ráadásul óriási szerencséje is volt, hisz a *Casablanká*ban Bogarttal, az *Arzén és levendulá*ban meg Cary Granttel állhatott felvevőgép elé. És ott volt még a *Máltai sólyom* is; megannyi hatalmas kasszasiker, nem csoda, hogy egész Amerika megtanulta a nevét. Ám nem bírt a seggén maradni. Nőzött is, meg volt valami kábítószeres botránya, s az üzlethez sem konyított, a

végén addig izgett-mozgott, amíg McCarthy fekete listájára került, s elfogyott körülötte a levegő. Egyszóval padlóra került, s persze megint elmenekült, ide Európába, pont úgy, mint ő. És újra összetalálkoztak. A két balfácán most együtt próbált kievickélni a slamasztikából. Na jó, Löwenstein is hozott néhány mecénást; nem akarja tudni, hogy ezek a gyanús alakok, miként tettek szert vagyonra. Sajnos a legtöbbet ő invesztálta a filmbe. Ablakon kidobott pénz. Ha az anyagi helyzetére gondolt, s már napok óta ez járt a fejében, szabályosan fuldokolni kezdett. Ha kiürült a pénztárcája, olyan volt számára, mintha valaki a tüdejére ült volna. Csak lazán, lazán, biztatta magát, nem kell félni, volt már rosszabb is, de a görcs nem engedett, fölfelé kúszott, már a torkát szorongatta. Próbálta vigasztalni magát, hogy majd minden jóra fordul. Mást könnyedén át tudott verni, de magát sohasem, tudta, hogy a film teljes kudarc lesz. Ha valamit, akkor a német közönség ízlését pontosan ismerte. Nem hiába készített a háború előtt annyi sikeres filmet, először Bécsben, aztán pedig Berlinben. Az Allianz-Tonfilmmel legalább hét filmet hozott tető alá. Ezután alapította Rabinovitch-csal a Cine-Allianz Tonfilm társaságot, ami aztán Európa legjobb rendezőit foglalkoztatta. Bizony, a lába előtt hevert az egész kontinens. Nem érezte magát nagyképűnek, amikor azt hangoztatta, hogy a harmincas években, Berlinben, ők rakták le az egyetemes filmművészet alapjait. Erre máról holnapra elvették tőlük az egészet, egyszerűen azért mert zsidók voltak. A rohadékok, kihajították őt az irodából, a saját cégéből, s még örülhetett, hogy futni hagyták. Párizsba menekült, ha másik irányba iszkol, gázkamra várta volna. Hát örüljön, hogy él! Örüljön? Eszébe jutott a sok barát, rokon, ismerős, akiket – mint valami bűzlő szemetet – elégettek Auschwitzban, Birkenauban, Buchenwaldban. Ő meg ezzel az ócska sztorival próbálja leleplezni az ördögöt. Nevetséges. Hiába nyiffant ki Hitler meg a bandája, az átkozott náci szellem – amit a vértől megrészegedett európai tömegek engedtek ki a palackból – örökre itt marad. Ugyan hat éve vége a háborúnak, de a lappangó gyűlölet és a sunyi félelem továbbra is az emberek szívében lakozik, és ezt itt Hamburgban pontosan érezte. Ráadásul a rohadék Sztálin még mindig él, ereje teljében van, s úgy hírlik, ami most a ruszkiknál történik, kismiska Göbbelsék rémtetteihez képest. Ez a Löwenstein meg minden este ráakaszkodik a szállodában, és löki azt a hülye dumáját. Végzetesen vak és optimista. Vagyis hát nyilván azért derűlátó, mert nem lát tovább az orránál. Azt hajtogatja, hogy a jövő nekik dolgozik. Izrael erejét emlegeti, a kibucokat, meg azt, hogy a zsidók száraz kenyéren és vízen is megélnek; kiirthatatlanok, hogy ők mindent és mindenkit túl fognak élni. És a sokadik sör és whisky után, mert iszik, mint a kefekötő, elkezdi a mellét verni,

hogy gondoljanak csak Jézusra, Einsteinre vagy Marxra, ezen a világon minden nagy koponya zsidó volt. De ez még nem elég, a minap azzal jött neki, hogy szerinte Giordano Bruno is Izrael földjéről származik, elég, ha megnézik az orrát és a bánatos, értelemtől sugárzó zsidó szemeit. Nyilvánvaló, hogy a Vatikán közismert antiszemitizmusa juttatta máglyára. És miért gyűlölte a Pápa a zsidókat, tette föl a kérdést, azért – ordibálta közvetlen közelről a fülébe –, mert mindig is félt tőlünk. Mi ugyanis mindenki fölöttük állunk. Ezért lesz óriási siker a filmünk, jelentette ki, s csaknem egy hajtásra megivott egy korsó sört. Pressburgernek még most is beleborsózott a háta, ha erre az estére gondolt, ezért aztán elhatározta, ha teheti, elrejtőzik aznap este Löwenstein elől. Semmi kedve sincs tovább hallgatni a handabandázását, inkább korán lefekszik, kipiheni magát, s holnapra kutya baja. Orvoshoz nem akart menni, gyűlölte őket, mert az volt a véleménye, hogy csak a pénzére ácsingóznak. Kicsit jobban volt már, föl akart állni, de nem tudott, mert egyszerre úgy érezte, ha megmozdul, fölrobban az agya. Lecsúszott a székről és összegörnyedt. Erre lazulni kezdett benne a görcs, de már többen közrefogták, pedig nagyon utálta, ha ennyien foglalkoznak vele. Löwenstein kíváncsi arca is föltűnt egy pillanatra, meg mert volna esküdni arra, hogy kárörvendően mosolygott. Közben a hátára fektették, valaki megitatta, és fölkapcsolták a teremben a villanyt. Mind több rémült arc meredt le rá. Föltűnt neki az egyik színésznő kétségbeesett tekintete, a szája mozgott, biztosan valami bíztatót motyogott. Ha tudta volna, fölemeli a kezét, hogy integessen neki. És akkor, valahonnan fölcsendült egy gong finom hangja, s Pressburger lehunyt szemmel várta, hogy elkezdődjék az előadás. De micsoda rettenet, a következő pillanatban arra eszmélt, hogy valószínűleg végigaludta a filmet, mert a vásznon már csupán neveket látott, nyilván a szereplők listáját. Apja, nagyapja, felesége és fia nevét olvasta először. Utánuk föltűnt a többieké is szép sorban. Egészen az üknagyapjáig jutott, akinek szatócsboltja volt Galíciában, s a pogromok elől menekült Pozsonyba. A nevek, lassú, kellemes aláfestő zenére alul bukkantak föl a vásznon, majd odafent kiúsztak a képből. Még kibetűzte, bár egyre nehezebben ment, a híres rendezők Fritz Lang, René Clair, Marcel Carné, Kertész és Korda nevét, és büszkén arra gondolt, hogy mindegyikkel csinált közös filmet. De érezte, amitől a szíve hevesen dobogni kezdett, hogy még föl kell tűnnie valami nagyon fontosnak. Igen, igen, csak akkor fog igazán megnyugodni, amikor megpillantja a saját nevét is. És ekkor végre megjelent a vásznon, amire várt, nagy fehér betűkkel, ott állt, hogy Arnold Pressburger: producer. Tágra nyitott szemmel bámulta, s ekkor vakító világosság öntötte el a termet, s nyomasztó csend támadt, mintha elszakadt volna a film.